

BOJAN MARJANOVIĆ

Filozofski fakultet u Zagrebu

Sociologija, IV godina

UDK32:81'373.21:625.7(497.5ZAGREB)“199”

Promjena vlasti, promjena ulica

Sažetak

Istražuje se uloga ulica u formiranju kulturnog identiteta, kolektivnog identiteta, kolektivne svijesti i percepcije povijesti. Ulice se proučavaju kao elementi koji se u procesu formiranja kolektivnog identiteta pretvaraju iz svakodnevnih sredstava međusobne komunikacije i interakcije u simboličke konstrukte političkih elita kojima se pokušava manipulirati i usmjeravati kolektivno poimanje povijesti, kolektivno sjećanje i identitet. Rad se fokusira na promjene imena ulica u gradu Zagrebu, glavnom gradu Republike Hrvatske tijekom pada socijalizma 1990. godine. Prema promijenjenim imenima ulica Zagreb je okrenut nacionalističkim idealima, a nasljedstvo socijalizma i Jugoslavije odbačeno je i zaboravljeno.

Ključne riječi

Imena ulica, urbani prostor, identitet, kolektivno sjećanje, kolektivni identitet, socijalizam, post-socijalizam, nacionalizam

105

BOJAN MARJANOVIĆ*

Promjena vlasti,

promjena ulica

DISKREPANCIJA

SIJEČANJ 2007.

SVEZAK 8 | 12 BROJ

Uvod

Ideološki usmjerena imena ulica¹ vrlo su jasan način utiskivanja ideologije u svakodnevni život građana. Svojim pripadanjem sferi svakodnevnog života, nečemu skoro neprimjetnome, važnost ulica kao simbola lako je podcijeniti, no upravo zbog te »prikrivenosti«, u smislu da se ulice ne ističu kao i ostali simboli promicanja ideologije² one su savršen medij promocije i konstrukcije identiteta. Svakodnevno podsjećanje na odabrane događaje, mjesta ili osobe koje se vrši putem ulica (kao simbola), elementarni je dio konstruiranja nacionalnog identiteta. Zbog ove smještenosti na križanju političkih ideala, ideologija, nacionalne povijesti i svakodnevnog života, imena ulica posebno su zanimljiv predmet proučavanja.

Ovaj rad fokusira se na promjene imena ulica u gradu Zagrebu, glavnom gradu Republike Hrvatske, prilikom pada komunističkog režima 1990.-91. kada na vlast dolazi nacionalistička opcija vrlo direktno suprotstavljena velikom dijelu ideja i ideala prethodne garniture.³ Tijekom prvih godina vlasti brojne ulice gube svoja imena povezana s radničkim i vojnim herojima antifašističke borbe, značajnim datumima za formiranje netom raspadnute Jugoslavije ili izravno političkim datumima, događajima i ličnostima vezanima za komunističku partiju. Zbog limitiranosti resursa, pregledane ulice u ovome

¹ U radu se govori o ulicama i trgovima no zbog lakše čitljivosti teksta i osim kada govorimo specifično o trgu koristi ćemo samo termin »ulice«

² Zastave, grbovi, natpisi, spomenici, memorijalni centri i slični objekti koji za razliku od ulica imaju svoju primarnu usmjerenost ka promociji ideologije.

³ U ovom kontekstu, umjesto izraza »promjena vlasti« sretnije bi rješenje bilo koristiti »promjena režima« no budući da simbolički usmjerena preimenovanja ulica nisu luksuz samo režimskih promjena, u tekstu se koristi pojam »vlast«.

radu će biti limitirane na centar grada i neke glavne prometnice. Smatram da ova dva »područja« svojom istaknutom⁴ ulogom mogu biti dobar pokazatelj općeg stanja.

Kako je moguće da društveni teoretičari⁵ zapravo imputiraju u imena ulica veću važnost nego što ju zapravo imaju? Tko su uopće ljudi čijim ulicama hodamo – poput Smičiklase, Klaića, Vukotinovića, Žerjavića ili Hatza? U diskursu Zagrepčana vrlo su prisutne ulice Bogovićeve i Takalčićeva, ali znaju li njihovi posjetitelji tko su oni? Zna li bar 50% stanovništva? Otkud ime Miramarska, po čemu to pamtimo Roosevelta, i zašto je Krvavi most krvav? Sve su ovo pitanja na koja sigurno veliki broj Zagrepčana nije u stanju pružiti odgovor, barem ne točan. I kako onda tvrditi da ulice imaju utjecaja na ljude, a kamoli postavljati hipoteze da one utječu na formiranje identiteta osobe, kulturnog identiteta ili percepcije povijesti? Postavlja se pitanje istinske važnosti ulica kao elemenata konstrukcije identiteta te se analizira ova hipoteza kroz događaje na ulicama grada Zagreba tijekom perioda promjene vlasti. Analizira se zašto se mijenjaju imena ulica, koje su to nove vrijednosti koje dolaze promjenom vlasti u ovom slučaju i koji je to ključ po kojem se imena mijenjaju.

Identiteti, povijest i ulice⁶

Konstrukcija i iskustvo kolektivnog identiteta odvija se preko niza zajedničkih simbola i prikaza (*representations*). Ovi simboli i prikaze istovremeno služe za potvrđivanje i objektiviranje identiteta i kako bi u socijalnom smislu bili efikasni oni moraju biti dijeljeni

⁴ Grad Zagreb je iznimno orijentiran prema svojem centru odnosno staroj jezgri, a važnost glavnih prometnica za grad ne trebamo naglašavati.

⁵ Azaryahu, Hobsbawm

⁶ Objašnjenje pojma kulturnog identiteta potražiti u: Castells (1997); pojmovi konstrukcija identiteta, kolektivni identitet i procesi vezani uz njih iz: Hobsbawm (1983), Gellner (1998), Schopfin (2000).

unutar pojedine kulture (Azaryahu i Kook, 2002). Iznimno je važno u kojoj se mjeri individualni članovi društva mogu poistovjetiti s ponuđenim simbolima i stoga je iznimno važno i u kojoj su mjeri ti simboli dovoljno snažni da potaknu postupak identifikacije. Postupak identifikacije s nekim simbolom odvija se pak, na individualnoj razini kroz internalizaciju vrijednosti i ideja koje taj simbol predstavlja dok je na kolektivnoj razini njegova uloga da služi kao most među pojedincima, poveznica između sustava vrijednosti, vršeci aktivnu ulogu u homogenizaciji društva - kolektiva. Na kolektivnoj razini ovi simboli također služe za identifikaciju pojedinaca međusobno i prema van čime u kombinaciji s već spomenutom internalizacijom postaju dio kolektivnog identiteta. Socijalna relevantnost pojedinog simbola ovisi upravo o tome kolika mu je opisana snaga (snaga nekog simbola u najvećoj mjeri ovisi o njegovoj prepoznatljivosti, jasnoći i prisutnosti). Ova simbolička konstrukcija identiteta koja se svakodnevno odvija najviše ovisi o predominantnom političkom uvjerenju i o odnosima moći koji unutar društva vladaju. U slučaju poremećenih odnosa moći, jedna od strana političkog procesa postići će apsolutnu dominaciju nad određivanjem ovih simbola i time će ona preuzeti apsolutni utjecaj nad formiranjem kolektivnog identiteta u društvu.⁷

Iz ovih tvrdnja lagano je doći do zaključka kako se preko ovih simboličkih utjecaja može stvoriti slika o dominantnim politički interesima i odnosima snaga. Ovdje se ponajprije misli na potrebe koje političke elite imaju i koliko su u mogućnosti manipulirati

⁷ U totalitarnim režimima samo je jedna institucija koja određuje i konstruira kolektivni identitet. Iako naravno ne možemo govoriti o totalitarnim režimima, slična se neravnoteža moći između političkih opcija može primijetiti u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji.

simbolikom i pojmom »zajedničkog nasljedstva«(Kretzer 1996).⁸ Upravo ovdje pronalazim važnost analiziranja imenovanja ulica.

Imenovanje ulica snažan je proces posvećivanja kojim kao da određeni dio svoga prostora »žrtvujemo« nekom događaju, osobi ili elementu svoje povijesti.⁹ U ovom slučaju komad svoga prostora zauvijek¹⁰ ostavljamo u tom kontekstu i time ga posljedično zauvijek utiskujemo u pamćenje šire ili uže zajednice, ovisno o tome koliko je ulica o kojoj se radi važan komunikacijski kanal i koliko je prisutna. Ovdje ću još kratko ubaciti da očito relevantnost ulice ide ruku uz ruku s relevantnošću simbola i da time sama ulica dodaje snagu simbolu koji ju imenuje, odnosno dolazi se do »jednadžbe« po kojoj je snaga simbola odnosno snaga poruke koja se šalje imenovanjem ulica uvjetovana i samom ulicom.¹¹

Ulice se, dakle, u procesu formiranja kolektivnog identiteta pretvaraju iz svakodnevnih sredstava međusobne komunikacije i interakcije u urbanoj sredini u simboličke konstrukte političkih (vladajućih) elita kojima se pokušava manipulirati i usmjeravati kolektivno poimanje povijesti i utjecati na kolektivno sjećanje i formiranje kolektivnog identiteta.

Ova dvostruka uloga ulica omogućava »zaobilaženje« prepreka koje ostali simboli mogu izazvati, naime knjige, pamfleti, zastave, grbovi i osobni objekti političke promocije ili promocije ideja mogu se u slučaju ne slaganja s idejama lako

⁸ Kretzerov citat preuzet iz: Azaryahu i Kook (2002); pojedini citati preneseni su u tekst iz drugih tekstova, a sva je literatura (i početni i citirani tekst) naveden u popisu literature na kraju rada.

⁹ Navedeni elementi igraju ulogu – zapravo i jesu simboli.

¹⁰ Pretpostavka je da se ulice ne imenuju na rok trajanja, barem ne u glavama onih koji imenuju.

¹¹ Kao samo jedan u nizu primjera navodimo »probleme« oko odabiranja dovoljno dostojnog prostora za Trg Franje Tuđmana.

ignorirati, memorijalna mjesta zaobići, no s ulicama je stvar malo teža. Također, povijest koja se uči iz knjiga vrlo se lako ospori drugom knjigom, jedna izjava suprotstavi drugom, ali ako se glavni gradski trg zove jednim imenom nemoguće je »suprotstaviti« neko drugo ime.¹² Imenovanje ulica jedinstvena je prilika za pisanje povijesti. Ovaj se proces može nazvati izrazom koji Hobsbawm (1983) koristi kada govori o kreiranju povijesti putem prisjećanja i označivanja posebnih »svetih događaja u povijesti«, a radi se o »registru svete povijesti« koji se formira na gradskim ulicama.

Finski autor Palonen u svome djelu »Političko čitanje ulica« primjećuje kako »ulice uistinu definiraju povijest u kontekstu lokacije no nedostaje im 'svetost' memorijalnih spomenika. U drugu ruku, one uvode povijesno pamćenje u sferu ljudskih aktivnosti koja je naizgled odvojena od ideologija« (Palonen, 1996). Ulice se time pokazuju i kao jedinstvena prilika pisanja novih poglavlja povijesti, odnosno naglašavanja onih važnijih i vrednijih spomena. S pozicije onih koji formiraju vlast, ulice su prilika modeliranja povijesti, javno priznavanje važnosti vlastitih nazora koji se nameću drugima s pozicije moći. Rasporedom ulica moguće je dodatno stvoriti historijsku hijerarhiju događaja¹³ koje treba komemorirati. Ovaj set značajnih događaja, njihove hijerarhije i važnosti preko imenovanja i pažljivog raspoređivanja ulica utiskuje se u svijest građana čime se utječe na formiranje identiteta prema interesima onih koji imenuju.

Ulice također služe kao prostori definiranja granica neke

¹² Barem ne na službenoj razini. Moguće je naravno iz niza razloga trg zvati drugim imenima, ali službeno ne može postojati alternativa glavnom gradskom trgu.

¹³ Primjer ovoga je situacija s Trgom hrvatskih velikana oko kojeg je stvorena cijela četvrt hrvatskih velikana, a kojem se posvećuje posebna pažnja u daljnjem tekstu

države, njenog utjecaja i njenih interesa, one pokazuju do kuda i prema kamo bi građani trebali gledati i prema čemu bi se trebali orijentirati. Ovo se ne postiže imenovanjem ulica prema mjestima od povijesne važnosti (jer se na njima zbililo nešto), nego prema mjestima od isključivo ideološke važnosti. Tako gradovi Istočne Njemačke imenuju Lenjingradske ulice dok se, na primjer, u Zapadnoj Njemačkoj pojavljuju Amerikaner Strasse ili Washington Platz. Ovim činom se još jednom prostor i ideologija isprepliću jer se percepcija prostora odnosno geografije pokušava mijenjati ideološki orijentiranim isticanjem geografskih pojmovi.

Urbani prostor kao poruka

Tijekom povijesti u kojoj su brojni strani utjecaji bili dominantni, grad Zagreb jasno je pokazivao o kojim se to utjecajima radi. Tako se za vrijeme Habsburške monarhije Zagreb¹⁴ pokušavao što više izgledom i funkcioniranjem približiti Beču. Za vrijeme Ugarske prevlasti unutar Austrougarske glavni je uzor bila Pešta da bi se na kraju, opet povratkom austrijskog utjecaja vratila težnja da Zagreb bude »mali Beč«. Ovaj dio zagrebačke povijesti smatram relevantnim jer, zapravo, što su ideje socijalizma ili nacionalizma danas, to je vjernost pojedinim vladarima, bili oni iz Austrije ili Mađarske, bila prije 150 godina. Gradnjom grada u stilu Beča pokazivala se »privrženost« onima koji od tamo vladaju i želja za prihvaćenjem njihovih kulturnih obrazaca. S dolaskom 20. st. vjernost vladarima zamijenjena je vjernošću idejama i tako se umjesto približavanju centrima vladara, grad pokušava približiti idealima grada ciljane ideologije. Primjer Berlina kao glavnog grada nacističke Njemačke koji bi, da je bilo po Hitleru, skoro

¹⁴ Koristiti izraz »da se grad približava« možda je malo nesretno jer se kroz povijest pokazuje kako su rijetko građani ti koji žele promjene u izgledu svoga grada, a češće se radi o utjecajima s instancama koje nemaju baš velikih veza sa gradom.

u potpunosti trebao biti srušen kako bi ga zamijenio velegrad s gigantskim građevinama u klasičnom stilu koji bi prikazivao moć, jakost i čistoću novog Reicha, odličan je primjer kako se izgradnjom grada pokušava projicirati slika onih na vlasti.¹⁵ Naravno ovakvi pokušaji nisu vezani samo za desničarske ili ekstremističke vlasti nego su uistinu univerzalni i svaki centar moći bio on politički, ili u zapadnom svijetu ponajprije ekonomski¹⁶ pokušava intervencijom u urbani prostor projicirati svoje ideale (visoki tornjevi američkih kompanija¹⁷).

Izgradnja grada s ciljem prenošenja ideala i modeliranja društva doživjela je svoju kulminaciju na vrhuncu modernističkih utjecaja u urbanizmu i arhitekturi u kombinaciji sa socijalističkim uvjerenjima (Holston, 1998). Izgradnja glavnog grada Brazila – Brazilije dolazi kao vrhunac spomenutog vala i ostavlja neizbrisiv trag ovakvih nastojanja. Brazilija je grad koji je napravljen kako bi cijeli bio prožet idejama jednakosti, napretka i samodovoljnosti. Grad nema ulica, postoje samo automobilski putevi koji spajaju distrikte grandioznih građevina jednakih za sve stanovnike tako da je svakom građaninu Brazilije život, neovisno o njegovim prihodima osiguran u istim početnim uvjetima. Pješački putovi »slobode«, »jednakosti«, »radništva« vode pored golemih spomenika »ocu nacije«, »rađanju društva« i sličnim prigodama bombardirajući prolaznike idejama i idealima koje je nemoguće ignorirati. Zgrade odišu socijalističkim utjecajima na arhitekturu i željama da se takav društveni poredak utisne u njihove stanovnike,

¹⁵ Na žalost njegovih građana, Berlin je na kraju u potpunosti srušen, ali sa sasvim različitim motivima i uvjerenjima.

¹⁶ O mogućnosti odvajanja ova dva oblika moći nećemo raspravljati unutar teksta.

¹⁷ Njihova je uloga da »cijelom svijetu« pokazuju i projiciraju bogatstvo(moć) koju graditelj posjeduje.

da se u cijelom kolektivu Brazilije stvori kulturni identitet Brazilaca, socijalističkih uvjerenja koja ih vode u napredak.¹⁸

Ovime želim pokazati kako nisu samo imena ulica ta kojima se vrši manje ili više suptilna penetracija ideologija u urbane sisteme već da se svaki oblik izgradnje grada može upotrijebiti kao metoda utiskivanja ideala u kolektivnu svijest. Interakciju prostora i značenja prepoznaje i Azaryahu stvarajući termin arhitekstura kako bi i kroz samu riječ opisao ovaj proces (Rihtman – Auguštin, 2000).

Kategorizacija imena ulica

Za potrebe analiziranja promjena imena izrađena je sistematizacija imena u kojoj je svaki naziv ulice svrstan u jedan tip koji pobliže definira njegovu poziciju unutar sfere simbola. Pronađene su 4 kategorije: osobe, geografski pojmovi, događaji i vrijednosti.¹⁹ Moguće su još i kategorizacije prema veličini ulica ili prema snazi simbola koji one reprezentiraju (iako bi zapravo povezanost trebala biti velika), no smatram kako je ovakav način podložan subjektivnim interpretacijama te je zbog toga nepoželjan.

¹⁸ Posebno ironično (osim same činjenice da je Brazillija danas grad duhova) jest što je ona trebala biti grad u koji dolaze Brazilci svih političkih uvjerenja. Možda je upravo ovdje razlog propasti ove ideje.

¹⁹ Ovo je možda jedina »klimava« kategorija. Naime, neupitno je da je Trg Bratstva i jedinstva promicanje neke vrijednosti no postavlja se pitanje nije li svako ime, događaj ili mjesto zapravo komuniciranje neke vrijednosti, odnosno nije li pojam vrijednost superordinirani pojam prethodnim kategorijama. Ovu raspravu bih volio zaobići zbog toga što je iz konteksta ove raspodjele vrlo jasno kako ne postoji potreba za dovođenjem kategorija u međusobni odnos takvoga tipa.

U kategoriju osoba ulaze sva imena ulica u kojima se pojedinac (Moša Pijade) ili nekolicina ljudi direktno (Braća Kavurić) imenuje, ne ukazujući na neku specifičnu grupaciju nego baš na te osobe, imenom i prezimenom, koje se uzdižu izvan grupe iz nekog razloga. Tako se sestre Baković očito izdižu iz pojma narodnih heroja koji također imaju svoje komemorativne lokacije kao što se i knezovi Borna, Mislav i Višeslav očito izdižu iz skupa hrvatskih velikana. Primjer ovih pojedinaca očito je snagom zalaganja za ideale dobio na jačini kao simbol što je i prigodno nagrađeno imenovanjem ulica koje bi služile kao uzor.

Druga je kategorija geografskih pojmova koja je svojim imenom poprilično jasno određena. Radi se o mjestima koja su što zbog bliže, što zbog dalje povijesti ideološki označena i kao takva stavljena u urbani prostor. Od ideoloških nebojenih pojmova u ovoj kategoriji nalaze se i ulice koje su imenovane nekim »lokalnim« imenom poput Borongajske ulice na Borongaju i slično. Mnogo značajnije za ovaj rad, u kategoriji geografskih pojmova treba razlikovati dva tipa ideološke važnosti geografskih pojmova. Prvi označuje mjesto na kojem se odvio neki važan događaj kao što bi npr. bila Normandijska ulica (po saznanjima autora, ova ulica ne postoji i služi samo kao primjer), a drugi tip geografske oznake je povezan s orijentiranjem grada u prostoru s time da je želja za orijentacijom naravno ideološki obojena²⁰(npr. Trg Republike Francuske).

U treću kategoriju ulaze ulice koje su imenovane po ideološki važnim događajima, dok je četvrta kategorija ona u koju ulaze ulice čijim se imenima direktno komuniciraju vrijednosti koje se ne smiju zaboraviti i stoga zaslužuju biti posebno istaknute

²⁰ Detaljnije objašnjeno u zadnjem paragrafu dijela Identiteti, povijest i ulice.

unutar urbanog prostora grada. Ove ulice i trgovi na primjeru grada Zagreba zauzimaju najznačajnija mjesta, a i logično je da zapravo vrijednosti iz kojih sve proizlazi i zbog kojih uopće ističemo Đuru Đakovića, Radu Končara ili Antu Starčevića zauzimaju centralna i najznačajnija mjesta.

Važno je napomenuti da se neke ulice mogu nalaziti u dvije kategorije istovremeno i tom je prilikom na istraživaču da sam procijeni koji je aspekt imena dominantan i važniji prilikom utjecaja na percepciju prolaznika i građana. Također je moguće, i često se događa da ulice prilikom preimenovanja skaču iz jedne kategorije u drugu.

Socijalizam na ulicama Zagreba

Veliki projekti društva jednakosti nisu zaobišli ni grad Zagreb tijekom njegovog četrdeset godina dugog boravka u socijalističkim vodama. Urbanistička ideja stvaranja »malog Beča« koja je vladala prvom polovicom dvadesetog stoljeća vrlo je brzo zamijenjena idejama koje proizlaze iz socijalističkim idejama inspiriranog urbanizma. Velike prostrane aleje, masivne (jeftine) blokovski građene stambene zgrade, široki parkovi, sve su to potpisi navedenih utjecaja u urbanizmu. Ono što je nama najvažnije je imenovanje ovih ulica koje svoja imena duguju narodnim herojima, raznim divizijama, sekretarima, partijskim konferencijama, a srce grada, Trg Bana Josipa Jelačića²¹ ubrzo nestaje pod Trgom Republike u

²¹ Oko micanja imena i spomenika samog bana J.J. i danas se vodi diskusija. Jedni tvrde da je on maknut kao nepoželjan simbol hrvatstva, hrvatske samostalnosti i sličnih nacionalističkih ideja, dok drugi jednostavno ukazuju na to da je ban svoju popularnost u Beču stekao svojim kontrarevolucionarnim djelovanjem kada je na proleterse (i nacionalističke) snage Mađara poveo carsku austrijsko/hrvatsku vojsku. Ovim pothvatom je čak zaradio i da ga sam K. Marx spominje kao kontrarevolucionara.

odličnoj simbolici koja govori kako srce grada sada očito kuca za republiku. Unatoč ovim sveobuhvatnim promjenama brojne su povijesne ulice ipak ostale iz razloga na koje u svojoj analizi drugih gradova ukazuje G. Augustins »kada događaj ili osoba predstavljaju (imaju) status temeljnog mita²² onda čin imenovanja postaje čin posvećivanja (dobiva elemente svetosti, op.a.) Čin imenovanja je u tom slučaju ceremonija i pokušaji mijenjanja gledaju se kao svetogrđe, vandalizam, izrugivanje« (Augustins, 2004).²³ Socijalistička vlast, barem preko ulica, očito nije krenula u brisanje »Hrvatske« kao ideala sa ulica grada Zagreba, kao niti u veliko »zataškavanje« hrvatskih nacionalnih ideja i za njih bitnih osoba.²⁴ Vrlo jasan desant socijalističkih ideja na centralne javne prostore je izveden, no nedostaje mu usmjerenost prema brisanju nazivlja.²⁵ U ovom slučaju više se radilo o tome da su se pojedini nazivi samo našli na putu.

Post ~ socijalističke promjene imena ulica grada Zagreba

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, padom komunizma u istočnoj Europi, počinje i konačna faza raspada Jugoslavije. Na vlast u Hrvatskoj, pa tako i u Zagrebu, dolazi nacionalistička opcija Hrvatske demokratske zajednice, koja se s velikom nesklonošću prisjeća godina »crvenog terora« ili »mraka« te time počinje proces brisanja socijalističkih ideja i potpisa iz urbanog prostora grada, prvo općim ukidanjem urbanističkog plana, a zatim i mijenjanjem imena ulica. Ovakvi procesi

²² Kao što je npr. slučaj s Kraljem Tomislavom, Hrvatskim narodnim preporodom

²³ Upravo je napad na »svetu« vrijednost antifašističke borbe uzrokovao velike prosvjede protiv ukidanja »Trga žrtava fašizma« te deset godina kasnije »Trga hrvatskih velikana«.

²⁴ Veliki broj Hrvata koji su širili i ideje hrvatstva ostaje prisutan na gradskim ulicama

²⁵ Detaljniji uvid u :Rihtman – Auguštin (2000).

odvijaju se diljem Europe i jedna su od učestalih manifestacija premještanja unutar političke sfere, odnosno unutar društva gdje se redefiniranjem prostora redefinira i povijest. Duncan Light primjećuje kako je ovo »centralna komponenta postsocijalističkih transformacija« (D.Light 2004). Promjene imena ulica jednostavno služe kako bi se iz kolektivne svijesti izbrisao ili barem smanjio utjecaj socijalizma i njegovih konstrukta. Imena zagrebačkih ulica, kao što sam već spomenuo, nisu bila iznimka.

U ovom radu fokusiram se na prostor centra grada koji formiraju granice. Koriste se današnji nazivi Trg Francuske Republike – Ilica/ Kaptol(Ribnjak)/ Jurišićeva – Pružni nasip – Šubićeva ulica te glavne prometnice grada Zagreba koje su lako prepoznatljive.

Ono što se događalo tijekom devedesetih u Hrvatskoj svakako se može okarakterizirati kao rapidni rast nacionalizma i nacionalističkih ideja. Vlast novonastale Republike Hrvatske iznimno je desno orijentirana, te u velikom broju slučajeva koketira s idejama ekstremne desnice, a u određenom broju slučajeva izravno podupire i promovira takve ideje.²⁶ Očito je da u ovim uvjetima nema mnogo mjesta za socijalističke ideje brisanja »naroda« i jednakosti, te shodno tome počinje kampanja mijenjanja imena ulica i trgova²⁷, ponedje i gradova. Ono

²⁶ Brojni istupi kojima pripadnici hrvatske vladajuće garniture relativiziraju ustaške zločine, amnestiraju ili čak veličaju ustaške zločince tvore sliku o Hrvatskoj kao o zemlji uvelike orijentiranoj prema svojoj NDH prošlosti. Sam predsjednik Tuđman izjavljuje da je »sretan što mi žena nije ni Srpkinja ni Židovka« (da li se radilo o šali ili nije, nećemo polemizirati), a ministar Gojko Šušak izjavljuje za strane novine da su Ustaše u Drugom svjetskom ratu bili »the good boys«. Današnji predsjednik Hrvatske, tada važan član HDZ-a, izjavljuje da se za »NDH Hrvati nemaju šta ikome ispričavat «.

²⁷ Paralelno s ovim procesom, a ipak vrlo izravno povezano, i izvan medijske pozornosti odvija se nezabilježen kulturocid u kojem nestaje oko 3000 spomenika iz perioda NOB-a i Jugoslavije.

što mnogi smatraju problematičnim, a prikazom promjena imena bit će i ilustrirano, što se nisu napadale samo vrlo jasno komunističke vrijednosti čije bi uklanjanje još bilo shvatljivo, nego se čak i prisjećanje žrtava fašizma smatra nedovoljno vrijednim spomenom te predsjednik Tuđman izjavljuje »kako bi onda morali imati i Trg žrtava komunizma« jer, naime, žrtve fašizma nisu vrednije od ovih drugih. Također 08.05.1945. – datum oslobođenja grada Zagreba od nacističke okupacije više nije zaslužio glavnu ulicu gradskoga centra, dapače nije uopće zaslužio ulicu što je neobično jer se oslobođenje grada ne može prepoznati kao socijalistička i komunistička vrijednost nego se izgleda samo radi o tome da se od ničega nije imalo oslobađati? Ono što se zapravo događalo jest brisanje svih simbola socijalizma, NOB-a i Jugoslavije s područja na kojemu ovi simboli mogu utjecati na građane ili poremetiti proces komunikacije novih vrijednosti. Ovi simboli zamjenjuju se novima putem kojih se treba formirati novi kulturni i povijesni identitet odnosno putem kojih će se nove ideje lakše i brže utisnuti u kolektivnu svijest. Zanimljivost je to što je predsjednik države, a ne zagrebački gradonačelnik branio odluku o imenima gradskih ulica i tu odluku s (tada već) Trga bana Josipa Jelačića objavio svijetu. Pregled vrijednosti, imena i orijentacija prije i poslije promjene imena deklarirane toga dana na trgu donosim u tablici 1.

Što se samih promjena imena tiče, u centru grada i na glavnim gradskim prometnicama zabilježeno je 30 slučajeva promjene imena. Nestala imena mogu se pronaći u sve četiri kategorije imena koje su ponuđene ranije u tekstu. Nestale su osobe – narodni heroji, neki su samo izmješteni iz centra grada, nestali su spomeni nekih događaja, vrijednosti su poslone u zaborav, a mjesta i geografska orijentacija grada doživjela je blage promjene

Čitanje ulica do

- HEROJI NOB-A
- HEROJI RADNIČKIH POKRETA | SINDIKATA
- HRVATSKI INTELEKTUALCI
- ŽRTVE FAŠIZMA
- SOCIJALIZAM
- BRATSTVO I JEDINSTVO
- JUGOSLAVENSKA ORIJENTACIJA
- PROLETARIJAT

1990

Čitanje ulica poslije

- HRVATSKI KRALJEVI
- HRVATSKA ARISTOKRACIJA
I VLADARI
- HRVATSKI ZNANSTVENICI
- HRVATSKI INTELEKTUALCI
- ZAPADNE ZEMLJE
- LOKALNI NAZIVI
- HRVATSKI GRADOVI
- UNUTARHRVATSKA
ORGANIZACIJA
- ZAPADNO EUROPSKA
ORIJENTACIJA

Pojmovi su samo nabrojani,
nevezano za međudnos
lijevog i desnog stupca

119

BOJAN MARJANOVIĆ*
*Promjena vlasti,
promjena ulica
DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2007.
SVEZAK 8 | 12 BROJ*

obzirom na orijentaciju Istok – Zapad.²⁸

Promjene imena prikazane su u tablici 2. s time da je pozicija ulice s vertikalne strane određena njihovom početnom kategorizacijom, a horizontalna pozicija je određena kategorijom u kojoj se ulica na kraju našla.

Iz tablice 1. jasno je vidljivo koje su vrijednosti nestajale, a koje se javljale, a iz tablice 2. kako su promjenom imena pojedine ulice mijenjale svoju poziciju unutar tablice: ukupno je 14 ulica promijenilo kategoriju u kojoj se nalaze. Ono što je značajno napomenuti, prije nego se upustim u detaljniju analizu nekih zanimljivijih promjena imena je to kako je važnost ulica u potpunosti poštivana te su ulicama s visokom prisutnošću u gradskom životu davana imena snažnijih i važniji simbola, čime se, kao što sam već spomenuo, ulica i simbol međusobno nadopunjuju.²⁹

Zanimljivo je također primijetiti kako u zagrebačkom urbanom prostoru tog trenutka nije bio zabilježen niti jedan veliki događaj hrvatske povijesti. Naime, kako je oslobođenje Zagreba postalo nepodobno³⁰; ostalo je malo događaja koji odgovaraju kriteriju podobnosti i dovoljne važnosti da im se pridaje toliko važna ulica. Što se tiče utjecanja na kulturni i kolektivni identitet, glavna poruka se čini jasna, centriranost na Hrvatsku, prenaplašenost hrvatsva, očito odbijanje socijalističkih tekovina te glorificiranje hrvatskih. Interesantan je također i zaokret gdje se umjesto narodnih heroja sada na ulicama pronalaze kraljevi i kneževi. Kada

²⁸ Zapravo se radilo o činjenici da su na istoku pripadnici srpske etničke skupine koja u tom trenutku nije bila osobito popularna na području Hrvatske te su se veze s njom na svaki nasilan i nenasilan način pokušavale prekinuti.

²⁹ Naravno, one koji imenuju u ovom odnosu zanima samo jedna strana ovog međusobnog nadopunjavanja - jačanje simbola.

³⁰ Razloge zašto je oslobađanje Zagreba postalo nepodobno nisu jasni – možda je s tadašnjega stajališta to zapravo bio tek početak okupacije.

govorimo o osobama, možda nije poznato tko su ti ljudi, imena možda ništa ne govore, ali osjećaj da se sigurno radi o nekom hrvatskog podrijetla glasniji je od bilo koje druge poruke.

Trg žrtava fašizma ~ hrvatskih velikana

U priči o promjeni vlasti koja se manifestira na zagrebačkim ulicama bilo bi neobično ne posvetiti posebnu pažnju slučaju Trga žrtava fašizma koji je po dolasku HDZ-a na vlast preimenovan u Trg hrvatskih velikana. Ovo preimenovanje dio je samo jednog velikog plana u kojoj su ulice iz cijele četvrti preimenovane u imena hrvatskih povijesnih vladara manje ili veće važnosti.³¹ Važnost ovog područja proizlazila je iz činjenice da se na Trgu (sada već) hrvatskih velikana nalazila središnjica HDZ-a i preimenovanje trga samim je time bila snažna poruka. Cijelo područje oko središnjice vladajuće stranke moralo je odisati idealima koje ona promiče i ova je ideja bila vodilja koja je cijelom kvartu dala nova imena.³² Oko ovog preimenovanja vodile su se žestoke polemike, a svake je godine na Dan antifašističke borbe Trg hrvatskih velikana pohodilo mnoštvo ljudi koji su mirnim prosvjedima iskazivali nezadovoljstvo. Ovi su skupovi fizički napadani vjerojatno sa željom prestanka ovog procesa dovođenja u pitanje novih hrvatskih vrijednosti i ideala.

Beogradska ~ Slavonska

Slučaj ovog preimenovanja istaknut je zbog odličnog primjera

³¹ Imena ovih ulica u tablici su označene kurzivom

³² Ovo je sasvim uobičajena pojava, tako je zgrada CK SKH, popularna Kockica bila okružena Šetalištem Karla Marxa, Engelsa i Ulicom društveno političkog uređenja.

Osobe

Božidara Adžije
 Solovjeva
 Svearova
 Kovčićeva
 Karadžićeva
 Anke Butorac
 Posavskog
 Kulušićeva
 Kraševa
 Lenjinov trg
 Braće Kavurića

Geografski pojam

Avenija Borisa Kidriča
 Avenija Eduarda Kardačija
 Končareva
 Moše Pijade
 Braće Cresoški
 Prilaz sestara Baković

Vrijednosti

Trg Jože Vlahovića
 Trg burze

Geografski pojam**Događaji**

8. maja 1945.
 Vukotinevićeva
 Žerjavčeva
 Baruna Trenka
 Pavla Hatza

Lenjingradska

Nova cesta
 Slavonska avenija

Avenija VIII partijske konferencije
 Avenija Dubrovnik

Trg žrtava fašizma
 Radnička cesta
 Đure Đakovića
 Radnička cesta

Vrijednosti

Socijalističke Revolucije
 Prilaz JNA
 Trg Republike
 Trg bratstva i jedinstva
 Trg Petra Preradovića

Proleterskih brigada
 Avenija bratstva i jedinstva
 Slavonska avenija

Vukovarska avenija

kako je imenom ulice definirana geografska orijentacija grada. Naime, kroz grad Zagreb izgrađen je autoput koji je trebao povezivati Ljubljanu, Zagreb i Beograd, i bio je nazvan »Autoput bratstva i jedinstva«. Dio ceste koji iz Ljubljane dolazi u Zagreb zvao se, i još se zove, Ljubljanska avenija³³, središnji dio, Avenija bratstva i jedinstva, dok je izlazni dio, onaj kojim se ide prema Beogradu – Beogradska avenija. Jedna sasvim logična podjela imena ako je ideja koju želite prenijeti »bratstvo i jedinstvo« ovih triju gradova, odnosno naroda koji u njima žive. Ovime je također Beograd jasno definiran kao grad od interesa Zagrebu, grad prema kojem se ide, do kojeg Zagreb »seže«. Početkom devedesetih, bratstvo i jedinstvo se gube, a Zagreb više ne teži bilo kakvoj komunikaciji s Beogradom te Beogradska postaje Slavonska po istoj logici: tom cestom se ide u Slavoniju, samo je domet ovog razmišljanja sveden u okvire nove države, novog koordinatnog sustava u kojem se

Na kraju je, po silasku HDZ-a s vlasti nakon deset velikanskih godina, trgu vraćeno njegovo ime uz burne prosvjede desnih stranaka, te uz, kako donosi Slobodna Dalmacija (21.12.2001.), bacanje letaka s natpisima »Izdajnici hrvatskih velikana« i

³³ U periodu između pisanja ovog rada i njegovog objavljivanja (6 mjeseci) veliki dio ulice koja se zvala Ljubljanska avenija – ulica kojom se ide prema Ljubljani, postao je Zagrebačka avenija. Ovo pak pruža šansu za još jedan kratak uvid u simboliku imenovanja pa stoga imena u tekstu nisu promijenjena. Naime, razlog ovog simboličkog preseljenja fokusa, s mjesta prema kojima se ide i otvorenosti prema drugim gradovima ka veličanju samih sebe (dosta simptomatično za modernu Hrvatsku) i zatvorenosti u same sebe, gradske su vlasti pronašle u tome što je ulica u međuvremenu obnovljena i povećana te »Najljepša zagrebačka cesta mora nositi ime po gradu« (M. Bandić, zagrebački gradonačelnik, Jutarnji List, 18.08.2006.) i nositi ime grada. To što sada u Zagrebu postoje Zagrebačka ulica i Zagrebačka avenija nije nikoga previše zamaralo.

izjave poput »Ovdje se radi o novoj smišljenoj podjeli hrvatskog naroda«, »Urbani kulturocid u ime jedne ideologije«. Trg je doduše premješten samo stotinjak metara dalje, na područje iste veličine, no očito je kako je propast ideje »čistog« kvarata bila problematična. Ovo je ujedno i jedino značajno mijenjanje imena ulica ili trgova koje se dogodilo nakon silaska HDZ-a sa vlasti. Burne rasprave, emocije i izjave vezane uz ovo ime pokazuju koliko su bitna imena ulica i trgova u jednoj urbanoj sredini.

Zaključak

Ulice i trgovi svakodnevno prenose tisuće i tisuće ljudi, oni su nužni dio grada, praznine u prostoru koje omogućuju korištenje popunjenog prostora. Oni formiraju našu svakodnevnicu u jednakoj mjeri kao što izgled kaveza utječe na ponašanje životinja u njemu. Kao takav neizbježan i nužan medij komunikacije i mehanizam života u urbanom prostoru, one su neprocjenjivi medij komunikacije ideja koje političke elite – vlast žele utisnuti u kolektivno sjećanje naroda. Ova činjenica je nepobitna i zapravo jedina diskusija koja se može smisleno voditi jest, u kojoj mjeri imena ulica utječu na populaciju. Smatram kako je kroz ovaj rad ponuđeno dovoljno elemenata iz kojih se može stvoriti vrlo jasna slika važnosti ulica i njihove, usudio bih se reći, temeljne uloge i važnosti u formiranju kulturnog i kolektivnog identiteta te svijesti.

Tokom devedesetih cijeli niz socijalističkih heroja i simbola nestao je s ulica grada i oni u glavama mlađih generacija nikada neće ni postojati dok će knez Zvonimir i Vukovarska, Josip Jelačić i hrvatski velikani predstavljati nove ideje i nove ideale koje treba slijediti. Elite koje su preuzele vlast devedesetih u potpunosti su iskoristile svoju moć u formiranju prostora u kojem živimo te

su taj prostor iskoristile za promoviranje svojih ideja i ciljeva. Autoritaran način ovih promjena pokazuje kako se pristup ovoj tematici samom promjenom režima nije promijenio. Hrvatska, odnosno grad Zagreb sada su usmjereni prema Zapadu, prema svojoj povijesti, period od 1945.-1990. je prema uličnim nazivima praktički nepostojeći, a kompletno nasljedstvo socijalizma i Jugoslavije odbačeno je i zaboravljeno. Ova posljednja rečenica dovodi i do zadnjeg zaključka rada: ulicama se možda može osporiti važnost u formiranju kolektivnog sjećanja (ne vidim kako, ali ostavljam mogućnost), no njihova uloga u poticanju kolektivnog zaborava neprocjenjiva je.

Ulice su se na primjeru grada Zagreba pokazale kao jedno od glavnih sredstava promoviranja kolektivnog zaborava pedeset godina zajedničke povijesti. Zna li itko što se dogodilo 8.maja.1945?

Literatura

- ARNHEIM, R. (1974) • *Art and visual perception*
 Berkley: University of California Press.
- AUGUSTINS, G. (2004) • *Naming, Dedicating: Street Names and Tradition*
 History and Anthropology, 15(3):289-299.
- AZARYAHU M., KOOK R. (2002) • *Mapping the nation: street names and Arab-Palestina identity: three case studies*
 Nations and Nationalism, 8 (2):195-213.
- BILLIG, M. (1995) • *Banal nationalism*
 London: Sage.
- CASTELLS, M. (1997) • *The power of identity*
 Massachusetts, Oxford : Blackwell Publishers
- HOBSBAWM, E. J. (1993) • *Nacije i nacionalizam : program, mit, stvarnost*
 Zagreb: Novi Liber
- HOBSBAWM, E. J., RANGER, T. (1983) • *The Invention of Tradition*
 Cambridge: Cambridge University Press.
- GELLNER, E. (1998) • *Nacija i nacionalizam*
 Zagreb: Politička kultura
 Jutarnji List, 18.08.2006.
- KERTZER, D. I. (1996) • *Politics and Symbols: the Italian Communist Party and the Fall of Communism*
 New Haven, CT: Yale University Press.
- HOLSTON, A. (2006) • *Modernistički grad i smrt ulice U:*
 LOW, SETHA M. (ur.) • *Promišljanje grada – studije iz nove urbane antropologije*
 Zagreb: Jesenski i Turk.
- LIGHT, D. (2004) • *Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change*
 Journal of Historical Geography, 30(1): 154, 19
- PINCHEVSKI A, TORGOVNIK, E. (2002) • *Signifying passages: the signs of change in Israeli street names*
 Media, Culture & Society, 24(3): 365, 24
- RIHTMAN ~ AUGUŠTIN, DUNJA (2000) • *Ulice mog grada*
 Beograd: Biblioteka XX. vek.
- SCHOPFLIN, G. (2000) • *Nations, identity, power*
 London: Hurst & Company.
- SCHOPFLIN, G. (2001) • *The construction of identity;*
 predavanje na Österreichischer Wissenschaftstag
 Slobodna Dalmacija, 21.12.2001.
- ZUCKER, P. (1959) • *Town and square: From the agora to the village green*
 New York: Columbia University Press.

Change of government, change of streets

Summary

The paper investigates the role streets play in the formation of cultural and collective identity, collective awareness and the perception of history. Streets are thereby treated as the elements that get to be transformed, during the collective identity formation process, from the means of everyday communication and interaction to symbols constructed by political elites in order to manipulate and direct the collective history perception, collective memory and collective identity. The paper focuses on the change of street names in Zagreb, capital of Croatia, during socialism collapse in 1990. The changed street names indicate the orientation of Zagreb toward nationalistic ideals, discarding and forgetting its heritage of socialism and Yugoslavia.

Key words

street names, urban space, identity, collective memory, collective identity, socialism, post-socialism, nationalism

127

BOJAN MARJANOVIĆ*
*Promjena vlasti,
promjena ulica*
DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2007.
SVEZAK 8 | 12 BROJ